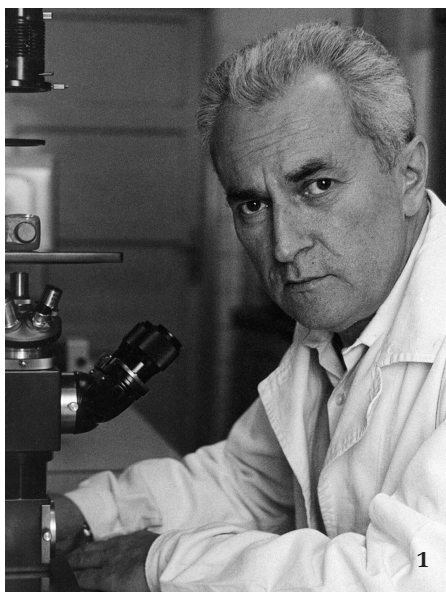

Životní jubileum Dimitrije Slonima, lékaře a virologa

Šťastná souhra okolností tomu chtěla, že jsem se jednoho květnového dne r. 1983 ocitl v pracovně doc. MUDr. Dimitrije Slonima, toho času vedoucího střediska virových vakcín Ústavu sér a očkovacích látek (ÚSOL) v Praze, ale také legendy československé virologie a mezinárodně respektované osobnosti v oblasti výzkumu, vývoje a výroby virových vakcín. Důvod, proč jsem se osmělil a domluvil si s ním schůzku, byl prostý – přišel jsem ho poprosit, aby se stal mým školitelem ve vědecké aspirantuře, řečeno dnešním slovníkem v doktorském studiu. Pan docent si mě nejprve změřil přísným pohledem, a hned zabředl do aktuálních otázek vývoje a výroby spalničkové a příušnicové vakcíny, o těch jsem měl pramalé povědomí, ale jeho otázky směřovaly k mým odborným zájmům a představám o dizertační práci. Odcházel jsem od D. Slonima jako v Jiřkově vidění, jakkoli jsem od něho zatím dostal jen naději, nikoli jistotu, že pokud se mu během nadcházejícího léta podaří nalézt místo pro můj laboratorní stůl, nemělo by nic bránit mému nástupu od počátku října. V každém případě, nechť se znovu ukáží na sklonku léta a uvidí se. Místo pro můj laboratorní, ale také psací stůl se našlo, a nastoupil jsem do laboratoře jako Slonimův aspirant.

Téma dizertace bylo v té době již dokončeného vývoje vakcíny proti příušnicím nasnadě – virus epidemické parotitidy, jeho antigenní determinanty (zejména obalové glykoproteiny HN a F) a jejich využití v moderních metodách laboratorní diagnostiky. Od samého počátku se mi pan školitel věnoval naprosto příkladným způsobem, nejprve jsem měl celý měsíc zákaz vstupu do laboratoře, abych mohl co nejdříve času trávit v knihovně studiem literatury. Během této doby jsem s ním pravidelně konzultoval všechny ty úžasné věci, které se tehdy na paramyxovirech včetně viru příušnic dělaly s moderními přístupy biochemie a molekulární biologie. Musel krotit mé velké oči a usměrňovat šíří rodního se zájmu tak, abych v krátké době předložil dostatečně zajímavý, ale také realistický a pro výrobní program ústavu užitečný dizertační projekt. Když byl na světě, následovala další důležitá fáze výchovy budoucího badatele, totiž seznámení se s praktickým provozem umývárny laboratorního skla. Pochopil jsem okamžitě, jak zásadní úlohu D. Slonim přikládá právě této jednotce ústavu. Aby ne, vždyť tzv. tkáňové mytí laboratorního a kultivačního skla je stále základem úspěchu v laboratorních technologiích kultivace buněk *in vitro*, přípravy médií a dalších preparátů pro práci s buněčnými (tkáňovými) kulturami. A tak každý badatelský adept, mě nevyjímaje, musel strávit jeden měsíc v náročném provozu skvěle fungující továrny na čisté sklo pro tkáňové kultury, aby se

1 Dimitrij Slonim při kontrole buněčné kultury v laboratoři preparativní virologie Ústavu sér a očkovacích látek v Praze, 1985. Foto A. Plevka

seznámil s technologickými postupy při mytí laboratorního skla a také si pak ve své další práci vždycky vážil kvalitně umytého a zabaleného skla, pečlivě s ním zacházel a dobře si uvědomil smysl jeho chystaného použití.

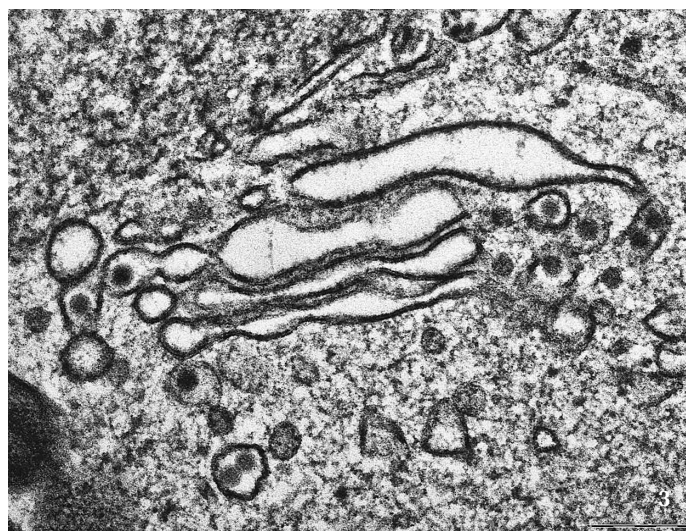
A co následovalo potom? Jednoho dne přišel pan šéf do laboratoře, vydal pokyn k objednání 200 kusů pětidenních kuřecích embryí, načež jsme naplánovali první infekční experiment s virem příušnic na kuřecích embryích s cílem vyprodukovat kvalitní alantoidní tekutinu s co nejvyšším obsahem (titrem) viru příušnic. Všechny základní postupy práce s virovou infekcí, přípravou virových tekutin, titrace viru a základní sérologické techniky (oblíbenou komplement fixační reakci nevyjímaje), jejich praktického provádění, ale zejména též porozumění jim se mi dostalo od D. Slonima. Dnes si uvědomuji, že když jsem k němu přišel, bylo mu 58 let. Mně je letos právě tolik a mám proto obrovskou radost, že se těmito řádky mohu připojit s gratulací k jeho devadesátinám. U pana docenta Slonima jsem prožil šťastná učednická léta, za celé mé další životní působení neuplynul den, abych se ve vzpomínkách nevracel do časů prožitých u něho na virologii; postupně se při společných obědech, večerních cestách na metro a tramvaj dostávalo i na jiná než odborná témata, na politiku, historii, literaturu, ale především na výtvarné umění – malíře 19. stol. – velkou lásku pana docenta. Byla to pro mne úžasná doba. Teprve později, už na novém působišti, jsem si uvědomil, jak nesmírně důležité pro mladého člověka je, aby vyrůstal vedle velké osobnosti – autority.

V hektickém čase přelomu tisíciletí jako by se přestalo dostávat takových osobností, které cílevědomě, ale i jen tak mimochodem formují mladou generaci; kéž bych se mýlil. Oba jsme trávili v ústavu spoustu času, a tak jsme k sobě měli bližší vztah, alespoň tak se mi to jevílo. Vzpomínám, že jednoho parného letního dne pozdě odpoledne, kdy kompresory hlubokomrazicích pultů na chodbách ústavu kvílely dusnem, přiběhl za mnou pan šéf, že se ze sklepa valí dým – v důsledku zkratu elektrického proudu v pojistkové skříní začalo ve sklepe hořet. Naštěstí jsme společnými silami požár uhasili hned v zárodku a patrně zachránili budovu našeho ústavu.

Mou gratulaci k devadesátinám Dimitrije Slonima jsem začal vyprávěním osobních zážitků a vzpomínek na u něj strávená učednická léta na virových vakcínách v Ústavu sér a očkovacích látek. Pamětníci vědí, že šlo o výrobní ústav, který se těšil značnému respektu nejen v bývalém Československu, ale i v zahraničí hlavně díky prvorepublikové tradici imunobiologických výrob a také díky kvalitnímu vědeckému výzkumu, který byl v laboratořích tohoto ústavu pěstován a rozvíjen. D. Slonim mě v této souvislosti rychle odnaučil ohrnovat nos nad aplikovaným výzkumem, nad výrobními aplikacemi vědeckých poznatků. Naopak, naučil mě obdivovat a vážit si technologických řešení laboratorních postupů. Přípravit kvalitní virovou tekutinu v malé kultivační Roux lahvi nebývá problém, ale dokázat to ve velkém poloprodučním rozměru už je jiná, tam nastupují technologické faktory, které samy o sobě představují vědecký problém – to jsou jeho slova podložená celoživotními zkušenostmi.

Pro samé vyprávění osobních vzpomínek se nemohu dostat k vlastní biografii jubilanta. Přesto mně nejdříve ještě dovoluňte povědět, proč přicházím s blahopřáním k životnímu jubileu pana docenta Slonima právě na stránkách Živy. Důvodů je několik: předně Živa je časopisem Jana Evangelisty Purkyně, a ten působil jako vychovatel v rodině Hildprandtů na zámku v Blatné (1809–12), ve městě, kde vyrůstal u svých prarodičů Dimitrij Slonim, kde má své kořeny a kam se celý život vrací. Dimitrij byl navíc od mala vášnivý přírodopysce a tato životní potřeba ho přivedla k zájmu o mikroorganismy, ke studiu medicíny, posléze i k zaměření se na lékařskou mikrobiologii a virologii a nakonec až k virovým vakcínám. A konečně důvodem je také František Starý (viz jeho medailon na předchozí str. LXX), dlouholetý člen redakční rady Živy, neboť oba spojuje životní přátelství a teď i úctyhodné životní jubileum.

Dimitrij Slonim se narodil 4. srpna 1925 v Praze, leč okolnosti tomu chtěly, že žil a byl vychován u babičky a dědečka v Blatné. Tam také začal chodit nejprve do obecné a měšťanské školy, a posléze pokračoval ve studiu na reálném gymnáziu ve Strakoncích. To již byla léta nejen poznávání přírody – rybníků v okolí Blatné, prvních domácích experimentů na mikroorganismech (článek o *Bacillus subtilis* mu vyšel v časopise Vesmír už v r. 1942), ale též roky válečného strachu a úzkosti. Dědečka zatkl a dva roky věznili v koncentračním táboře,

Dimitrij je po otci židovského původu, a tak obavy o jeho bezpečí ho doprovázely každým válečným dnem. Už tehdy se ponořil do mikrobiologie, studoval dostupnou českou i německou odbornou literaturu k technikám pěstování mikrobů a pouštěl se do riskantních pokusů, např. s původcem tuberkulózy slepic. Takové experimenty byly v čase protektorátu doslova hrou s ohněm. Nakonec vše dobře dopadlo a úspěšně odmaturoval na strakonické reálce. Vysoké školy byly stále zavřené, ale nabyté laboratorní zkušenosti mladého mikrobiologa mohl naštěstí uplatnit v laboratoři strakonické nemocnice u pana primáře Ludvíka Hloucala, později dokonce v pozici vedoucího laboranta. Ostatně ke spolupráci s L. Hloucalem se Dimitrij vrátil i později už jako asistent na lékařské fakultě v Praze.

Dimitrij patřil do první vlny nastupujících vysokoškoláků – mediků po osvobození naší vlasti v květnu 1945. Musel to být tehdy úžasný zážitek. Vzpomínám si, že při jednom našem povídání poznamenal, že vyhlášení kapitulace a konec druhé světové války byl nejkrásnější okamžik jeho života. Lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze zahájila výuku hned po letních měsících r. 1945, Dimitrij byl od samého počátku studia činný coby pomocná vědecká síla, nejprve u prof. Jana Bělohradka, prvního poválečného rektora UK, a posléze u prof. Františka Patočky na Ústavu mikrobiologie a imunologie. Stal se jedním z prvních poválečných žáků F. Patočky a vřel se s plným nasazením do studia virových původců infekčních onemocnění. Během svých studentských i asistentův let u Patočků se zabýval chřipkovými viry, viry příušnic a newcastleské nemoci a později též virem klíšťové encefalitidy, jakož i viry dětské obrny (poliomyelitidy), vakcínie, vztekliny, spalniček a zarděnek. Výsledkem byla řada průkopnických publikací s původními poznatky o biologii těchto virů, o mechanismech jejich patogenese, způsobech přenosu a možnostech serologické diagnostiky. V několika případech vznikly série prací, jež dodnes představují klasické literární zdroje informací o virech klíšťové encefalitidy, vakcínie, vztekliny a poliomyelitidy. Např. v publikacích s parazitologem Jaroslavem Kramářem experimentálně vyloučili možnost přenosu viru klíšťové encefalitidy komáry.

Již během působení na Lékařské fakultě UK u F. Patočky hleděl Dimitrij vždy v duchu Jennerova a Pasteurova odkazu na možnost přípravy vakcíny jako účinného nástroje imunologické ochrany člověka proti infekčním nemocem. V omezených podmínkách univerzitního ústavu se pokoušel o vývoj vakcíny proti klíšťové encefalitidě. Přetěžký úkol, množil virus do vysokých titrů v kuřecích embryích a mozcích novorozenech laboratorních myši. Nakonec měl vakcínu proti klíšťové encefalitidě na dosah. Ještě předtím se však v laboratoři v r. 1953 nešťastně infikoval „klíšťovkou“ poté, co mu praskla centrifugační zkumavka s virovou suspenzí. Zdravotní následky byly vážné. S velkým sebezapřením, nesmírnou vůlí, ale zcela jistě i s obrovskou pomocí budoucí manželky, zdravotní sestry, se mohl na konec vrátit do laboratoře.

Okolnosti tomu chtěly, že se jeho návrat odehrál zrovna v čase, kdy se v USA objevila inaktivovaná vakcína proti poliomyelitidě vyvinutá virologem Jonase E. Salkem a vzápětí též živá vakcína od virologa Alberta B. Sabina. Dětská obrna představovala nesmírně závažné onemocnění, které si vybíralo nemilosrdným způsobem své oběti zejména mezi dětmi. Naše tehdejší vláda vyhlásila v polovině 50. let 20. stol. eliminaci dětské obrny za státní prioritu a přípravu tzv. polio vakcíny za program sledovaný vládou. A tak se stalo, že lékaře D. Slonima a Karla Žáčka z infekční kliniky Nemocnice Na Bulovce oslovilo ministerstvo zdravotnictví, aby se ujali úkolu připravit nejprve Salkovu a posléze Sabinovu vakcínu proti dětské obrně. Pro Dimitrije to znamenalo opustit akademickou dráhu na univerzitě a přejít do výrobního podniku Biogena, později přejmenovaného na Výzkumný ústav imunologický a ještě později na Ústav sér a očkovacích látek. Tehdy u něho zvítězil pohled jedinečné příležitosti dokázat v technologickém měřítku připravit účinnou vakcínu, vyvinout metody kontroly jejího bezpečného užití i serologického sledování. To vše byla velká výzva, řečeno dnešním jazykem, a té se nedalo odolat.

Byla to mimořádně úspěšná etapa profesní dráhy D. Slonima a jeho nejbližších spolupracovníků. Úspěch polio vakcín v bývalém Československu zaznamenala světová veřejnost, Československo získalo

2 Dimitrij Slonim s pracovníky laboratoře preparativní virologie Ústavu sér a očkovacích látek v r. 1986.

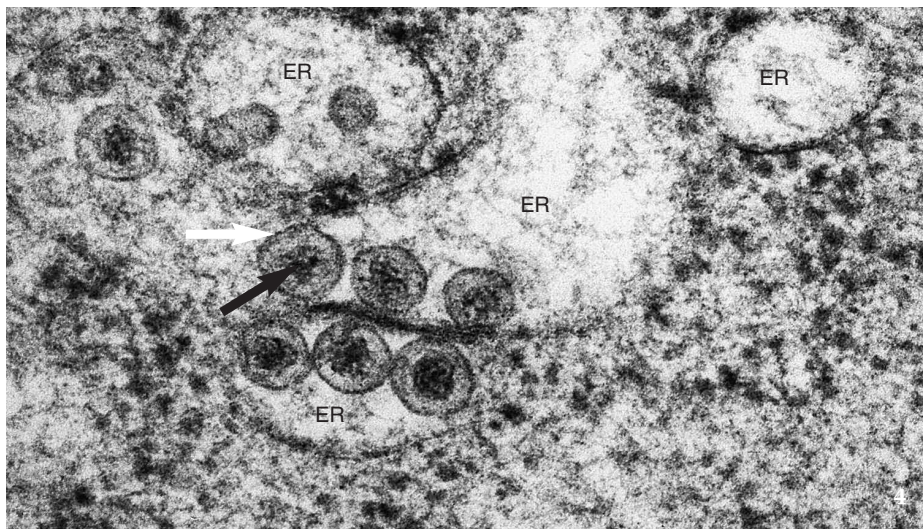
Foto z archivu autora

3 Viry klíšťové encefalitidy uvnitř Golgiho aparátu, kde probíhá zrání virionů. Foto M. Vancová (Parazitologický ústav BC AV ČR, v. v. i.)

4 Množení virů (černá šipka) probíhá uvnitř váčků (bílá šipka), které se vlivem infekce vytvářejí v endoplazmatickém retikulu (ER). Foto M. Vancová

prioritu v účinném postupu proti dětské obrně na základě dokonale propracované technologie výroby a kontroly obou typů vakcín (inaktivovaná – injekční, živá – orální). Úspěch vakcinačních kampaní je ale vždy zároven rizikem celého týmu. Dimitrij měl i v dalších letech dar a štěstí vytvářet týmy, které dosáhly úspěchu také s dalšími vakcínami. Těmi byly živá vakcína proti pravým neštovicím (variole; v souměži neštovičných vakcín se ta Slonimova umístila jako vůbec jedna z nejlepších v konkurenci mnoha dalších, jež byly použity v celosvětové kampani na eradikaci pravých neštovic v 60. a 70. letech 20. stol.), inaktivovaná vakcína proti vzteklině a koenečné živé vakcíny proti spalničkám a příušnicím. Všechny uvedené Slonimovy vakcíny sehrály nesmírně významnou roli v době jejich používání, zachraňovaly či zkvalitňovaly životy generací dětí v naší zemi, ale i v zahraničí. Dimitrij a jeho nejbližší spolupracovníci byli po zásluze ocenění mimo jiné dvěma státními cenami (1962 – poliomyelitida, 1983 – spalničky) a on sám nedávno též stříbrnou medailí Senátu Parlamentu České republiky za vynikající vědeckou práci (2014). Zvláštěního uznání se mu v minulosti průběžně dostávalo členstvím v pracovních orgánech a expertních panelech Světové zdravotnické organizace v Ženevě. Rovněž nabídky na členství nebo profesury v renomovaných zahraničních institucích, které však nemohl v době totality přijmout, přesněji nebylo jině dovoleno je přijmout, se počítají k mimořádně ceněným uznáním.

Tolik bych toho chtěl dále povědět na adresu mého pana šefa Dimitrije Slonima. Snad ještě k celkové bilanci publikační činnosti, která v jeho případě nepředstavovala, ani nemusela představovat hlavní smysl a cíl jeho badatelské práce. Přesto je

autorem nebo spoluautorem 155 publikací vědeckých, 14 výrobních předpisů a technických podmínek virových vakcín, 28 výrobních předpisů a technických podmínek

diagnostických preparátů, 16 publikací populárně-vědeckých a jubilejních a také čtyř knih historicko-dokumentárních. Dimitrij se totiž poté, co v r. 1995 odešel do

důchodu, začal naplno věnovat kulturně-historickému bádání a psaní. Do dnešního dne tak spatřily světlo světa následující knihy nevelké rozsahem, zato pozoruhodné obsahem: K historii Židů v jihočeské Blatné a okolí – tím splnil přání svého dědečka, aby zmapoval osudy židovských spoluobčanů v Blatné během holokaustu, Jak jsem přišel do Blatné. Vzpomínky Františka Chlupsy (1877–1961) – zaznamenané vzpomínky a příběhy dědečka podané půvabným nářečím; Josef Navrátil. Repetitorium historie a díla o malíři, jenž se stal velkou láskou Dimitrije; a v neposlední řadě také drobná, leč nesmírně užitečná publikace Optický mikroskop, která vyšla poprvé v r. 2006 přičiněním Přírodovědecké fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.

Milý Míto, přeji Ti z celého srdce pevně zdraví, lásku, potřebné štěstí a stále dobrou mysl do dalších let života.

Ad multos annos!

Prémie Otto Wichterleho 2015

Letošní ocenění Prémii Otto Wichterleho převzalo v úterý 2. června 2015 v pražské Lannově vile 21 mladých talentovaných badatelů z rukou předsedy Akademie věd ČR prof. Ing. Jiřího Drahoše, DrSc., dr. h. c. Ve svém projevu J. Drahoš zdůraznil, že „smyslem vyznamenání, které má svůj zvuk i v zahraničí a je spojeno s finanční odměnou, je podpořit mladé kvalitní vědecké pracovníky v náročné a ne vždy dostatečně honorované práci v oblasti výzkumu.“

Prémie O. Wichterleho podporuje perspektivní mladé vědce z pracovišť Akademie věd ČR, kteří dosahují vynikajících výsledků, jsou nositeli vědeckých hodností CSc., Dr., Ph.D. nebo DrSc. a v kalendářním roce podání návrhu nepřekročili věk 35 let. Ocenění je udělováno od r. 2002 a v názvu nese jméno Otto Wichterleho – připomíná vynikajícího českého chemika světového formátu, který se rovněž stal po listopadu 1989 prvním před-

sedou porevoluční Československé akademie věd.

V oblasti věd o živé přírodě a chemických věd tuto prémii získali:

- RNDr. Martin Srnec, Ph.D. (Ústav fyzikální chemie J. Heyrovského),
- Ing. Elena Tomšík, Ph.D. (Ústav makromolekulární chemie),
- RNDr. Ivana Šeděnková, Ph.D. (Ústav makromolekulární chemie),
- Mgr. et Mgr. Evžen Bouřa, Ph.D. (Ústav organické chemie a biochemie),
- Ing. Hana Macíčková Cahová, Ph.D. (Ústav organické chemie a biochemie),
- Mgr. Zdeněk Kubát, Ph.D. (Biofyzikální ústav),
- RNDr. Marta Vandrovcová, Ph.D. (Fyziologický ústav),
- Mgr. Helena Fulková, Ph.D. (Ústav molekulární genetiky),
- Dr. Tom Maurice Fayle, Ph.D. (Entomologický ústav, Biologické centrum).

Nositeli Prémie Otto Wichterleho 2015 v oblasti věd o neživé přírodě jsou: RNDr. Jaroslav Dudík, Ph.D. (Astronomický ústav); Mgr. Martin Ondráček, Ph.D. (Fyzikální ústav); Mgr. Evgeniya Tereshina, Ph.D. (Fyzikální ústav); Mgr. Ondřej Kreml, Ph.D. (Matematický ústav); Ing. Kamil Dedecius, Ph.D. (Ústav teorie informace a automatizace); Mgr. Andriy Ostapovets, Ph.D. (Ústav fyziky materiálů) a Ing. Jakub Urban, Ph.D. (Ústav fyziky plazmatu).

Oblast humanitních a společenských věd zastupovali: Mgr. Sylvie Graf, Ph.D. (Psychologický ústav); Mgr. Zuzana Uhde, Ph.D. (Sociologický ústav); Dr. phil. Rudolf Kučera, Ph.D. (Masarykův ústav a Archiv); Mgr. Jan Bierhanzl, Ph.D. (Filosofický ústav) a Mgr. Martin Hrdina, Ph.D. (Ústav pro českou literaturu).

1 Laureáti Prémie Otto Wichterleho za r. 2015 s předsedou Akademie věd České republiky Jiřím Drahošem (v horní řadě vlevo) před pražskou vilou Lanna. Foto S. Kyselová, Akademický bulletin AV ČR